

Сергій Шумило, Віталій Шумило

**ВАЖКА ДОЛЯ
ГЕРОЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ З ЧЕРНІГІВЩИНИ:
АНДРІЙ ФЕДОТОВИЧ САВЕНКО (1912–1988)**

DOI: 10.5281/zenodo.5089974

© С. Шумило, В. Шумило, 2021. СС BY4.0

***Мета** статті – розкрити віхи біографії нашого співвітчизника Савенка Андрія Федотовича (1912–1988). Використані **методи**: біографічний, історичного об'єктивізму. **Новизна** статті полягає у висвітленні життєвого шляху простої людини, крізь призму якого розглянуто ключові моменти історії нашої батьківщини ХХ ст.: розкуркулення, розкозачення, концтабори, утеча від переслідувань, Друга світова війна. **Актуальними** є судження свідка та учасника тих трагічних подій про сенс цього періоду історії для життя людини. Неординарними є такі вчинки А. Ф. Савенка, як знищення партбілету та переосмислення ключових життєвих подій. У заключній частині статті запропоновано короткій огляд того, як склалася доля нащадків А. Ф. Савенка.*

***Ключові слова:** А. Ф. Савенко, розкуркулення, розкозачення, радянські концтабори, Друга світова війна, форсування Дніпра, Києво-Печерська лавра, Чернігівщина.*

Савенко Андрій Федотович (1 жовтня 1912, с. Лопатні, Любецька волость, Городнянський повіт, Чернігівська губернія, Російська імперія – 26 листопада 1988, с. Корчев'я, Ріпкинський район, Чернігівська область, Українська РСР) – нащадок старовинного українського козацького роду Савенків із Любеччини, в'язень радянських концтаборів, герой Другої світової війни, командир відділення 2-ї понтонної роти 108-го Окремого моторизованого понтонно-мостового батальйону 2-ї Гвардійської танкової армії, учасник багатьох головних битв Другої світової війни: Сталінградської та на Курській дузі, форсування Дніпра, боїв у районі Лютизького плацдарму та звільнення Києва, Житомирсько-Бердичівської, Корсунь-Шевченківської, Вісло-Одерської та Східно-Померанської операцій, брав участь у взятті Берліна, де був поранений у голову. Під час звільнення Киє-

ва 6 листопада 1943 р. на чолі групи саперів брав участь у обстеженні та розмінуванні Києво-Печерської лаври. Один із перших увійшов у звільнений від нацистів Київ. За героїзм і мужність був нагороджений бойовими орденами та медалями.

Родовід

Андрій Федотович Савенко походив зі старовинного українського козацького роду Савенків із Любеччини (Чернігівщина), який, у свою чергу, походить від любецького шляхтича Сави Величковського (кін. XVI – поч. XVII ст.). Від останнього на Любеччині походять споріднені родові гілки Савенків-Савичів.

Представники роду Савенків-Величковських володіли на Любеччині власними маєтками, якими були наділені ще за часів Великого князівства Литовського¹. У складі Речі Посполитої ці володіння за ними неодноразово підтверджували універсали польських королів Сигизмунда II Августа (1571), Стефана Баторія (1581) і Владислава IV (1634)². У 1642 р. на родові маєтки синів Сави Величковського, Луки й Григорія Савенків-Величковських, скоїв розбійний напад Мартин Калиновський – любецький староста й перший польський воєвода Чернігівського воєводства, який прославився жорстоким придушенням козацьких повстань. Представники родин Савенків-Величковських гуртом подали скаргу на вальний сейм, у зв'язку з чим їхні імена згадує в листі король Владислав IV у 1642 р.³ Під тиском Калиновського в 1643 р. всіх представників любецького роду Савенків-Величковських позбавили шляхетства. Серед них були Лука й Григорій Савенки-Величковські, від яких на Любеччині походять родові гілки Савенків-Савичів⁴. Існує версія, що Лука Савенко-Величковський доводився прадідом прп. Паїсію Величковському⁵. Протистояння з польським воєводою Калиновським призвело до того, що любецькі шляхтичі Савенки-Величковські взяли активну участь в антипольському національно-визвольному повстанні Б. Хмельницького (1648–1657), а деякі з них стали відомими та впливовими представниками української козацької старшини⁶. У Реєстрі війська Запорозького 1649 р. згадують чимало козаків на прізвище Савенко⁷. Один із представників роду – Іван Савич (Савенко), товариш полку Чернігівського (1704), сотник Любецький (1709–1733), мав від гетьманів І. Мазепи та І. Скоропадського ґрунти й володіння в Любечі, селах Новосілки, Зліїв та ін.⁸ Його син Іван Іванович у 1737 р. придбав у козака Левона Савенка двір у с. Лопатні на Любеччині⁹. У цьому ж селі жили козаки Данило та Йосип Савенки (1751)¹⁰. Деяких представників родин Савенків віднесли до дворянських родів Чернігівської губернії¹¹. Більша частина пред-

¹ Кондратьев І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. Київ, 1999. С. 97.

² Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: у 2 т. Київ: Пріоритети, 2012. Т. I. С. 287, 290–291; Шумило С. До питання про походження роду прп. Паїсія Величковського і його зв'язки з Чернігівщиною. *Сіверянський літопис*. 2020. № 1. С. 146–148.

³ Кривошея В. Українська козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк. С. 287–291.

⁴ Кривошея В. Українська козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк. С. 287–291; Шумило С. До питання про походження роду прп. Паїсія Величковського... С. 146–148.

⁵ Шумило С. До питання про походження роду прп. Паїсія Величковського... С. 146–148.

⁶ Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: ІПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.; Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ: Стилюс, 2009. 432 с.

⁷ Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О. В. Годійчук (голов. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 592 с. (Джерела з історії українського козацтва).

⁸ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Санкт-Петербург, 1900. Т. IV. С. 465.

⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 57. Румянцевський опис.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 19357. Арк. 83.

¹¹ Милорадович Г. А. Алфавитный список дворянских родов Черниговской губернии, внесенных в родословную книгу, разделенную на шесть частей. *Дворянский адрес-календарь на 1898 год*. Санкт-Петербург, 1898. Т. I. С. 93–128; Милорадович Г. А. Родословная книга черниговского дворянства. Т. I. Части 1 и 2. Санкт-Петербург, 1901; То же. Т. II. Части 3, 4, 5, 6 и Приложения. Санкт-

ставників роду Савенків належала до козацького стану, але після ліквідації в XVIII ст. в Україні козацтва не була піддана покріпаченню, – вони володіли на Любеччині власними землями та господарствами, зокрема й у селі Лопатні, де на їхні пожертви побудовано Олександрівську церкву¹².

Дитинство та юність

Андрій Федотович Савенко народився в с. Лопатні (Любецька волость, Чернігівська губернія) 1 жовтня 1912 р. в сім'ї козака-землевласника Федота Лукича Савенка¹³. Дід Андрія Федотовича – козак-землевласник Лука Макарович Савенко – володів у с. Лопатні власною «чабачною лавкою» (рибним магазином). Рідний дядько Андрія Федотовича – Олександр Лукич Савенко¹⁴ – у складі імператорської армії брав участь у Першій світовій війні, отримав звання унтер-офіцера, після революції 1917 р. бився проти більшовиків, емігрував до Франції¹⁵. Батько Андрія Федотовича – Савенко Федот Лукич (06.06.1882–1935)¹⁶ – воював на фронтах Першої світової війни; як і його брат Олександр, більшовицьку ідеологію не сприймав, проте, переживши криваві бої Першої світової та маючи поранення, у громадянській війні участі, найімовірніше, не брав. У 1918 р. повернувся в рідне село Лопатні, де намагався розвинути власне господарство. Радянська влада підозрювала його у зв'язках із повстанськими антибільшовицькими загонами отамана Галаки (Івана Васильчикова; 1890–1921), які діяли на Чернігівщині, зокрема й у лісах навколо сіл Радуль, Лопатні, Корчев'я та ін., але довести провину Ф. Л. Савенка не вдалось.

Після закінчення громадянської війни влада не пробачила Федоту Савенку його «контрреволюційне минуле» та зв'язок із братом-білокозаком і наприкінці 1922 р., коли новий врожай вже зібрали, у нього конфіскували в с. Лопатні будинок, землі, табун коней та господарство¹⁷. Усю сім'ю розкуркулили, виселили із с. Лопатні й переселили в сусіднє с. Корчев'я, де кілька років вони змушені були жити в найвіддаленішому кутку села в землянці. Разом із батьками, молодшим братом і двома сестрами був виселений і юний Андрій Савенко¹⁸.

У 1925 р. Андрій Савенко закінчив місцеву чотирирічну школу, після досягнення повноліття виїхав із с. Корчев'я. Працював у Мінську та Києві, у 1934 р. повернувся до батьків у с. Корчев'я та одружився. Тут вступив до колгоспу, працював комірником, був обраний секретарем комсомольської організації, прийнятий до ВКП(б) й обраний головою колгоспу «Радянська Україна».

Петербург, 1901; Милорадович Г. А. Алфавитный список дворянских родов Черниговской губернии, внесенных в дворянскую родословную книгу, разделенную на шесть частей. Чернигов, 1890. 29 с.; Милорадович Г. А. Черниговские дворянские роды. Т. 2. Краткие заметки о некоторых старых родах. С. 383–398; Лазаревский А. М. Списки черниговских дворян 1783 года. Материалы для истории местного дворянства. Чернигов, 1890. 186 с.; Герб рода дворян Савенко, часть 16 Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи. С. 121.

¹² Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). Чернівці, 2014. С. 316–317; Станкевич Г. Особлива церква (з історії Олександрівської церкви села Лопатні Ріпкинського району Чернігівської області). *Сіверянський літопис*. 2004. № 5–6. С. 7–9; Лопатні. *Історія міст і сіл Української РСР: Чернігівська область*. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. Т. 26. С. 587; Шумило С. В. «...Вразили руїни Успенського собору». *Lavra.ua – сайт Києво-Печерської Лаври*. URL: <https://lavra.ua/uk/vrazili-ruyni-uspenskogo-soboru/>.

¹³ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 679. Оп. 10. Спр. 2072. Арк. 140 зв.–141, запис в метриці про хрещення від 02.10.1912, Олександрівська церква с. Лопатні.

¹⁴ Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). Ф. 16196. Оп. 1. Іменні списки 24 пехотного Сибирського полка о потерях солдат на фронтах. Док. 93842 (15.02.1915). Арк. 46 зв.–47; РДВІА. Ф. 16196. Оп. 1. Іменні списки 24 пехотного Сибирського полка о потерях солдат на фронтах. Док. 270618 (14.05.1915). Арк. 74 зв.–75; РДВІА. Ф. Картотека бюро учета потерь в Первой мировой войне (офицеров и солдат). Шк. без ном. Ящ. 4388-Р. Арк. 383; РДВІА. Ф. Картотека бюро учета потерь в Первой мировой войне (пленные). Шк. без ном. Ящ. 6322-Г. Арк. 1795.

¹⁵ *Наша Страна*. Орган російської еміграції в Аргентині. Буенос-Айрес. 2008. № 2848. 19 липня. С. 6.

¹⁶ ДАЧО. Ф. 679. Оп. 10. Спр. 1980. Арк. 402 зв.–403, запис в метриці про хрещення від 06.06.1882.

¹⁷ *Наша Страна*. С. 6.

¹⁸ Савенко Андрей Федотович. *Дорога памяти*. *Сетевой ресурс*. URL: <https://foto.pamyat-naroda.ru/detail/2728567>.

Батьки, особливо мати, були проти, але молодість рідко дослухається батьківських порад – 22-літній Андрій Савенко повірив у «щасливе майбутнє», яке обіцяли більшовики, і в те, що він може долучитися до його будівництва. Ілюзії тривали недовго – на посаді голови колгоспу він пропрацював лише два роки, до арешту в 1936 р.

Сталінські репресії

Підпав під сталінсько-єжовські репресії: заарештований наприкінці 1936 р. за наклепом як «ворог народу»¹⁹, а фактично, як він сам уважав, за критику політики колективізації. Засуджений на три роки, термін покарання відбував у «ДмитЛагу» (Дмитрівському виправно-трудовому таборі) під Москвою на каторжних роботах із будівництва каналу Москва-Волга ім. Сталіна. Після арешту А. Ф. Савенка його дружині пригрозили засланням як «дружині ворога народу», унаслідок чого вона розлучилася й відреклася від чоловіка. Відсидів два роки – після зняття з посади наркома НКВС М. Єжова, на якого, як казав А. Ф. Савенко, «Сталін “повісив усіх собак” за масові арешти», підпав під амністію й наприкінці 1938 р. був звільнений²⁰. «Тоді відпустили з тюрем 5 тисяч [ув'язнених], тих, хто був заарештований при Єжові, назвали це “єжовими рукавицями”, начебто Єжов один винен у “перегибах”. І я попав у ці “п’ятитисячники”», – згадував Андрій Федотович²¹. Після звільнення та амністії його навіть відновили у ВКП(б).

У грудні 1938 р. він повернувся до с. Корчев’я, де одружився з місцевою мешканкою Дариною Пантеліївною Куліш. Як він сам розповідав: розуміючи, що його звільнення й тимчасове пом’якшення терору – це лише «тактика партії» і що «після першої посадки обов’язково буде друга», він кардинально міняв географію свого проживання, «замітав сліди», щоб не встигли знайти та знову заарештувати: «на одному місці жив не більше, ніж півроку». Так за короткий термін він змінив місця проживання й роботи в різних кінцях СРСР: жив у Сибіру, потім у Карелії, у 1940 р. переїхав до Казахстану, де проживав із сім’єю (дружина, син і дочка) в с. Алакуль Мендигарінського р-ну Кустанайської області (зараз – Мендикарінський р-н Костанайської обл. Казахстану), працював у місцевому радгоспі бригадиром. Тут його застала війна.

Участь у Другій світовій війні

Із початком радянсько-німецької війни А. Ф. Савенко добровольцем пішов на фронт – не тому, що любив ту владу й ту країну. У 1941 р. в нього вже не було ілюзій щодо радянської влади, як у молодості, коли він повірив пропаганді та вступив до комсомолу й у партію. «У тилу мене обов’язково заарештували б як ворога народу, рано чи пізно викрилося б, що я вже відбував ув’язнення, і тоді я точно не вижив би, загинув у таборі або розстріляли б, а на фронті в мене був хоч якийсь шанс залишитися в живих...»²², – так він розповів уже під час «перебудови», поступово звільняючись від страху, у якому жило декілька поколінь радянських людей. Це ж у яку «потвору» потрібно було перетворити країну, щоб її громадяни, заради того, щоб вижити, змушені були йти на війну вмирати?..

Згідно із записом у червоноармійській книжці, його мобілізували 15 липня 1941 р. Мендигарінським райвійськкоматом²³. У армії приховав, що раніше був репресований та що був членом ВКП(б), знищивши партквиток.

¹⁹ Аудіозапис бесіди. Серпень 1988 р. Архів В. В. Шумила.

²⁰ Савенко Андрей Федотович. Книга Памяти Украины. Электронная база данных 1941–1945. Сетевой ресурс. URL: <https://memory-book.ua/gallery/albums/25644>; Савенко Андрей Федотович. Дорога памяти. Сетевой ресурс. URL: <https://foto.pamyat-naroda.ru/detail/2728567>.

²¹ Запис бесіди. Травень 1988 р. Архів В. В. Шумила.

²² Запис бесіди. Травень 1988 р. Архів В. В. Шумила.

²³ Червоноармійська книжка Савенка А. Ф., видана 06.08.1943. С. 4; Військовий квиток Савенка А. Ф. Серія Н, № 370663. С. 5, 10–11.

Служив старшим понтонером і сапером-мінером на фронтах Другої світової війни у званні сержанта, був командиром відділення 108-го Окремого мотоінженерного Дністровського Червонопрапорного батальйону і командиром відділення 2-ї понтонної роти 108-го Окремого моторизованого понтонно-мостового батальйону 2-ї Гвардійської танкової армії²⁴. Як командир відділення під артилерійським і кулеметним вогнем організував прокладання через річки й канали підводних мостів для форсування й переправи танків і просування радянських військ. Брав участь у розмінуванні доріг та інших об'єктів, щоб забезпечити безперешкодне проходження радянських військ і бойової техніки.

Спочатку, у липні 1941 р., А. Ф. Савенка направили на далекосхідний кордон СРСР для стримування нападу японської армії з боку Маньчжурії (Маньчжоу-го). Із 18 липня 1941 р. ніс службу в 20-му окремому мотопонтонному батальйоні поблизу м. Бікін Хабаровського краю на кордоні з Маньчжоу-го, де 700-тисячна японська Квантунська армія готувалася до початку бойових дій проти СРСР. У травні 1942 р. перекинутий під Воронеж. У складі армії Південно-Західного фронту брав участь у Харківській операції 1942 р. Із жовтня 1942 по лютий 1943 рр. – у складі армії Сталінградського фронту, брав участь у Сталінградській битві (нагороджений медаллю «За оборону Сталінграда»)²⁵. Із лютого по жовтень 1943 р. – у складі інженерних військ Воронежського фронту, брав участь у битві на Курській дузі (липень–серпень 1943). 11 липня 1943 р. переведений у 108-й Окремий мотоінженерний батальйон.

Із жовтня 1943 по березень 1944 рр. – у складі 1-го Українського фронту, під командуванням генерала М. Ф. Ватутіна брав участь у битві за Київ в районі Лютізького плацдарму, форсуванні Дніпра та звільненні Києва (у вересні–листопаді 1943 р.). Зокрема, під безперервним кулеметно-мінометним вогнем противника організував переправи радянських військ через Дніпро й здійснював регулярні рейси на протилежний берег.

При звільненні столиці України був одним із перших, хто увійшов 6 листопада 1943 р. у Києво-Печерську лавру²⁶. Йому наказали на чолі групи саперів проникнути на територію Лаври й обстежити будівлі, храми та печери, знешкодити закладені німцями міни, якщо такі знайдуть. Лише після цього до Лаври змогли увійти представники радянського командування. Як згадував А. Ф. Савенко, «коли увійшов до Лаври, то найбільше вразили руїни Успенського собору, а також те, що в одному з лаврських храмів були розташовані німецькі конюшні, де все було загиджене конячим гноєм»²⁷.

Після взяття Києва радянськими військами А. Ф. Савенко брав участь у Житомирсько-Бердичівській і Корсунь-Шевченківській операціях, у визволенні Білої Церкви та інших міст України. За проявлений героїзм під час однієї з операцій генерал Ватутін розпорядився представити командира відділення Савенка А. Ф. та його бійців до урядової нагороди – орденом «Червона зірка», – проте документи не встигли оформити, оскільки незабаром генерал загинув і нагородили не рядових бійців, а «комісара, його прихвоснів і коханку». Андрій Федотович завжди з обуренням про це згадував.

Характерний епізод із операції з форсування Дніпра на початку листопада 1943 р., записаний зі слів А. Ф. Савенка: «Людей не берегли. Наприклад, уночі, коли темно, хоч око виколи, – повна тиша, ніяких дій, тільки-но зійшло сонце, наказ: переправлятися через Дніпро... Я зі своїми хлопцями загрузив на пліт людей, гармати, і попливли. Поки не доплили до середини ріки, німець жодного по-

²⁴ Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (далі – ЦАМО РФ). Ф. 33. Оп. 690306. Спр. 3045; ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 686196. Спр. 3965; ЦАМО РФ. Шк. 52. Ящ. 23; ЦАМО РФ. Шк. 75. Ящ. 9; ЦАМО РФ. Шк. 52. Ящ. 23.

²⁵ Посвідчення про нагородження Савенка А. Ф. медаллю «За оборону Сталінграда». Серія Р, № 11478, від 15 листопада 1943 р.

²⁶ Аудіозапис бесіди. Серпень 1988 р. Архів В. В. Шумила.

²⁷ Запис бесіди. Червень 1987 р. Архів В. В. Шумила; Шумило С. В. «...Вразили руїни Успенського собору».

стрілу не зробив. Як тільки добралися до середини, і почалося... А чого ж не стріляти, тут і сліпий попав би – усе як на долоні, а в них все вже пристріляне було. У нас німець із гармати влучив прямим попаданням, пліт – у щепки, а нас усіх розкидало по Дніпру. А я ж на Дніпрі виріс, плавати вмів добре, пірнув під воду, зняв із себе геть усе – шинель, чоботи, залишився в одній сорочці та штанах, і під водою поплив на нашу сторону, завдяки цьому й урятувався. А хлопці мої майже всі загинули»²⁸. «Дніпро був червоний від крові, стільки наших полягло. Бездарно, даремно, адже можна було обійтися без таких жертв. Німця солдатськими трупами закидали, тому ми й виграли цю війну», – із сумом згадував Андрій Федотович²⁹.

З кінця березня 1944 р. А. Ф. Савенко – у складі 1-го Білоруського фронту спочатку під командуванням маршала К. К. Рокосовського, а з листопада того ж року – під командуванням маршала Г. К. Жукова. Брав участь у боях за визволення Польщі, у Вісло-Одерській та Східно-Померанській операціях, забезпечував під час бойових дій організацію переправ радянських танків і військ на Віслі та Одрі. Оскільки на території Польщі й Німеччини всі танкопрохідні напрямки були німцями дуже щільно заміновані, А. Ф. Савенку, ризикуючи життям, доводилося брати участь у розмінуванні доріг та інших об'єктів для безперешкодного проходження танків. 1 серпня 1944 р. нагороджений нагрудним знаком «Відмінний сапер»³⁰.

У складі 2-ї гвардійської танкової армії під час наступу на Німеччину 03.03.1945 р., командуючи відділенням, відзначився при прокладанні переправи й мосту для проходження радянських танків через приплив Одри – річку Іна (нім. Іппа) в північно-західній Польщі³¹. Як зазначав командир 108-го окремого понтонно-мостового батальйону (108-й ОПМБ) майор Олександр Петошін, «тов. Савенко організував роботу так, що його відділення закінчило своє завдання першим і допомогло іншим відділенням, незважаючи на сильний артилерійський вогонь противника»³². За «проявлені мужність і винахідливість» був представлений 11.03.1945 р. до урядової нагороди – ордена «Червоної зірки»³³.

У квітні 1945 р. під час наступу на Берлін «під ураганим артилерійським і кулеметним вогнем» А. Ф. Савенко брав участь у прокладанні понтонного мосту через канал Фріланденштрому районі Бліздорфа, де створена для оборони Берліна німецька група армій «Вісла» вела запеклі оборонні бої³⁴. Завдяки проявленим командиром відділення А. Ф. Савенком героїзму й мужності, було забезпечено успішне форсування та прорив радянських танків через канал Фріланденштром, що відкривало шлях на Берлін³⁵.

Як зазначив командир 108-го Окремого моторизованого понтонно-мостового батальйону, герой Радянського Союзу підполковник Олексій Тихонов, «наведення мосту проводили під ураганим артилерійським і кулеметним вогнем і в безпосередній близькості від противника... Тов. Савенко А. Ф. показав себе хоробрим, вольовим командиром, особистим прикладом залучав своїх понтонерів на якнайшвидше виконання завдання. Тов. Савенко А. Ф., будучи пораним, продовжував залишатися в строю і тільки після другого важкого поранення був відправлений в шпиталь»³⁶. Згадане важке поранення в шию (ближче до потилиці) і праву голілку було отримано 17.04.1945 р., після чого він і був відправлений до шпиталю.

²⁸ Запис бесіди. Червень 1987 р. Архів В. В. Шумила.

²⁹ Запис бесіди. Травень 1988 р. Архів В. В. Шумила.

³⁰ Наказ по 108 ОПМБ № 620 від 01.07.1944, Червоноармійська книжка Савенка А. Ф., видана 06.08.1943. С. 6.

³¹ Савенко Андрей Федотович // Книга Памяти Украины. Электронная база данных 1941-1945. Сетевой ресурс. URL: <https://memory-book.ua/gallery/albums/25644>.

³² ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 690306. Спр. 3045. Нагородний лист від 11.03.1945.

³³ Там само.

³⁴ Савенко Андрей Федотович. Книга Памяти Украины. Электронная база данных 1941-1945.

³⁵ ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 686196. Спр. 3965. Нагородний лист від 06.05.1945.

³⁶ Там само.

У шпиталі пробув з 18 квітня по 1 травня 1945 р. (в/ч № 59882)³⁷ і, не дочекавшись операції з видалення осколків, 1 травня знову відбув на фронт, де брав участь у боях на вулицях Берліна та інших міст, розмінуванні стратегічно важливих об'єктів і доріг.

За «відвагу і самовідданість» 6 травня 1945 р. був представлений до урядової нагороди ордена «Вітчизняної війни» II ступеня, який виписали 10 травня 1945 р.³⁸, проте так і не вручили, оскільки А. Ф. Савенка після капітуляції Німеччини перекинули в нові місця бойових дій за її межами. Також був нагороджений бойовою медаллю «За відвагу»³⁹. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 9 травня 1945 р. нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», яка була вручена лише 5 липня 1946 р.⁴⁰

За наказом командування, з метою випередження військ союзників, брав участь у занятті німецьких авіаційних заводів та інших військових стратегічних об'єктів у Західній Німеччині з метою евакуації звідти на радянську територію обладнання та верстатів⁴¹.

Із 21 травня 1945 р. – у складі 95-го окремого саперного батальйону. 2 липня 1945 р. переведений в 131-й гвардійський окремий саперний батальйон 10-го гвардійського танкового корпусу⁴². Нагороджений нагрудним знаком «Відмінний мінер» (Наказ № 0126 від 09.09.1945)⁴³.

За певними даними, після закінчення військових дій в Центрально-Східній Європі був перекинутий до кордонів Маньчжурії (Маньчжоу-го), де продовжував брати участь в бойових діях до вересня 1945 р. За іншими відомостями, продовжував нести службу на території Німеччини до кінця вересня 1945 р.⁴⁴

Демобілізований 9 жовтня 1945 р.⁴⁵ Мав п'ять поранень, у т. ч. в голову й у ногу, інвалід Великої вітчизняної війни.

Після війни

Після демобілізації в листопаді 1945 р. повернувся в с. Корчев'я Ріпкинського району Чернігівської області разом із сином Іваном Савенком (13.06.1939 р.н.). Село було наполовину спалене німцями під час відступу й жити було ніде, доводилося будувати на попелищі. Працював на вітряку мельником, потім – бригадиром у колгоспі, вступати в КПРС і від керівних посад у колгоспі відмовлявся. Решту життя носив у голові кілька уламків, які застрягли в потиличній частині черепа, і через небезпеку операції хірурги так і не змогли їх видалити. Від уламків увесь час мучився сильним головним болем. Помер 26 листопада 1988 р., похований в с. Корчев'я.

Родина

Під час війни його дружина Д. П. Куліш і молодша дочка померли в Казахстані. По поверненні з фронту в с. Корчев'я А. Ф. Савенко одружився з удовою фронтовика Єфросинією Микитівною Надточій (1917–1997), від цього шлюбу мав чотирьох дітей, двоє з яких померли незабаром після народження (Поліна 1946 р.н. і Микола 1951 р.н.), інші двоє вижили – Олександр Савенко (1947–2015) і Магдалина Савенко (у заміжжі Шумило, 1949 р.н.).

³⁷ Справка начальника в/ч № 59882 майора Шенкера № 521 от 01.05.1945.

³⁸ ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 686196. Спр. 3965. Наказ № 56/н.

³⁹ ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 690306. Спр. 3045. Наказ № 8/н от 29.03.1945.

⁴⁰ Посвідчення про нагородження Савенка А. Ф. медаллю «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». Серія Ч, № 0150070 від 5 липня 1946.

⁴¹ Савенко Андрей Федотович. *Книга Памяти Украины. Электронная база данных 1941–1945.*

⁴² Червоноармійська книжка Савенка А. Ф., видана 06.08.1943. С. 6

⁴³ Наказ по 131 ОСБ № 0126 від 09.09.1945, Червоноармійська книжка Савенка А. Ф., видана 06.08.1943. С. 6.

⁴⁴ Савенко Андрей Федотович. *Книга Памяти Украины. Электронная база данных 1941–1945.*; Савенко Андрей Федотович. *Дорога памяти.*

⁴⁵ Червоноармійська книжка Савенка А. Ф., видана 06.08.1943. С. 4; Військовий квиток Савенка А. Ф. Серія Н, № 370663. С. 6.

Діти: Савенко Іван Андрійович, Савенко Олександр Андрійович, Савенко Магдалина Андріївна. Онуки: Савенко Андрій Олександрович (1976 р.н.) – полковник, кандидат соціологічних наук; Шумило Сергій Вікторович (1976 р.н.) – кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України, директор Міжнародного інституту афонської спадщини, головний редактор наукового альманаху «Афонська спадщина»; Шумило Віталій Вікторович (1969 р.н.) – науковий секретар Центру дослідження історії релігії та Церкви ім. архієп. Лазаря (Барановича) Національного університету «Чернігівський колегіум», відповідальний секретар всеукраїнського наукового журналу «Сіверянський літопис», директор видавництва «Scriptorium».

Від довоєнного шлюбу А. Ф. Савенко мав онуків: Савенко Олег Іванович та Савенко Наталія Іванівна.

Нагороди А. Ф. Савенка

Орден «Червоної зірки» (11 березня 1945), перший орден «Вітчизняної війни» II ступеня (10 травня 1945), другий орден «Вітчизняної війни» II ступеня (11 березня 1985), медаль «За оборону Сталінграда» (15 листопада 1943), медаль «За відвагу» (29 березня 1945), медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (5 липня 1946), медаль «Ветеран праці» (18 вересня 1978), численні ювілейні медалі «за перемогу у Великій Вітчизняній війні»⁴⁶.

* * *

Такою нелегкою була доля уродженця Чернігівщини Андрія Федотовича Савенка, у біографії якого відбулося багато переломних подій ХХ століття: розкуркулення та розкозачення, колективізація, наївна віра у «світле майбутнє», репресії 1930-х років, розчарування та прозріння щодо комуністичної влади, Друга світова війна... Уже під час «перебудови», коли почав повільно спадати страх із людських сердець і розпочалося повернення історичної пам'яті, він розповідав – звичайно, не під запис на диктофон, а в приватній довірливій бесіді – багато цікавого зі свого життя та життя країни: про колективізацію та репресії, про «Велику вітчизняну» війну та ціну тієї «перемоги» й багато іншого. Цікаво, що він не любив так звані «фронтві хіти» («В землянке», «Синий платочек» тощо), співав тільки народні українські та білоруські пісні й ніколи не дивився фільмів про війну, «бо в них немає правди». Без сумніву – якби Андрій Федотович дожив до наших днів, він із обуренням та огидою сприйняв би сучасний «совковий» лозунг путінської пропаганди «если нужно, повторим». Він уважав, що без допомоги союзників СРСР ніколи б не виграв у Другій світовій війні, навіть ціною таких «бездарних і даремних жертв», яких зазнала радянська армія.

Радянську владу він не любив – повіривши їй у молодості, відбувши концтабір та фронти радянсько-німецької війни, Андрій Федотович на власному досвіді впевнився, що ця влада «не береже людей, зневажає людину». Тому й «віри їй [радянській владі] немає...»

Він був справжнім інтелігентом духу, знав безліч прислів'їв і приказок, любив добрий дотепний жарт і любив життя, цінував людську гідність та зневажав усяку неправду. Він був справжній козак, пам'ятав про своє походження й із гідністю передав пам'ять про це своїм онукам.

References

Kondratiev, I., Kryvosheia, V. (1999). *Narysy istorii Chernihivshchyny periodu kozatstva: Liubech* [Essays on the history of Chernihiv region of the Cossack period: Lyubech]. Kyiv, Ukraine.

⁴⁶ ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 690306. Спр. 3045; ЦАМО РФ. Ф. 33. Оп. 686196. Спр. 3965; ЦАМО РФ. Шк. 52. Ящ. 23; ЦАМО РФ. Шк. 75. Ящ. 9; ЦАМО РФ. Шк. 52. Ящ. 23.

Kondratiev, I. (2004). Liubetske starostvo (XVI – seredyna XVII st.) [Lubech eldership (XVI - middle of XVII century)]. Chernihiv, Ukraine.

Kryvosheia, V. (2008). Kozatska elita Hetmanshchyny [Cossack elite of the Hetmanate]. Kyiv, Ukraine.

Kryvosheia, V., Kryvosheia, I., Kryvosheia, O. (2009). Неурядова старшина Гетьманщини [Non-governmental foreman of the Hetmanate]. Kyiv, Ukraine.

Stankevych, H. (2004). Osoblyva tserkva (z istorii Oleksandro-Nevskei tserkvy sela Lopatni Ripkynskoho raionu Chernihivskoi oblasti) [Specific church (from the history of the Alexander Nevsky Church in the village Lopatni of Ripky district of Chernihiv region)]. *Siverianskyi litopys – Severyan chronicle*, 5–6.

Shumylo, S. (2020). Do pytannia pro pokhodzhennia rodu prp. Paisiia Velychkovskoho i yoho zviazky z Chernihivshchynoiu [On the question of the origin of the family of reverend Paisiy Velychkovsky and his connections with Chernihiv region]. *Siverianskyi litopys – Severyan chronicle*, 1.

Шумило Сергій Вікторович – кандидат історичних наук, головний редактор наукового альманаху «Афонська спадщина», директор Міжнародного інституту афонської спадщини в Україні (вул. Велика Васильківська, 126, м. Київ, 03150, Україна).

Shumylo Serhii V. – candidate of Historical Sciences, Editor-in-Chief of the scientific anthology «The Athonite Heritage», Director of The International Institute of the Athonite Legacy (126 Velyka Vasylykivska Street, Kyiv, 03150, Ukraine).

E-mail: institute@afon.org.ua

Шумило Віталій Вікторович – головний редактор наукового альманаху «Чернігівські Афіни», науковий секретар Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені Лазаря Барановича, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (просп. Миру, 13/106, м. Чернігів, 14021, Україна).

Shumylo Vitaliy V. – Chief editor of the «The Athens of Chernigov» academic journal, academic secretary of the Lazar Baranovich Research Institute of Religion, PhD candidate in history at the T. G. Shevchenko “Chernigiv Collegium” National University (13/106 Peace Avenue, Chernihiv, 14021, Ukraine).

E-mail: veraizhizn@gmail.com

THE TRAGIC FATE OF A WORLD WAR II HERO FROM THE CHERNIHIV AREA: ANDREI FEDOTOVICH SAVENKO (1912–1988)

The Aim of the article: To describe the most important episodes of the biography of one of our countrymen: Savenko Andrei Fedotovich (1912–1988). Methods used: Biographical and historical objectivism. The new approach used in this article is the use of the biography of an ordinary person. Through the prism of his life we can describe and better understand the key events in the history of our homeland in the XX century: dekulakization, the destruction of the Cossacks, concentration camps, escaping persecution, World War II. The judgement and discourse of a witness and participant of the tragic events of that period of our history about their meaning and the role they played in individual lives is especially significant. Especially important are such episodes in the life of A.F. Savenko as the destruction of his communist party membership card and his reevaluation of the key events of his life. The concluding part of the article includes a short account of the fates of A. F. Savenko’s descendants.

Key words: A. F. Savenko, dekulakization, destruction of the Cossacks, soviet concentration camps, World War II, forging the Dnepr, the Kievo-Petchersk Monastery, the Chernihiv region.

Дата подання: 10 березня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 20 березня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шумило, С., Шумило, В. Важка доля героя Другої світової війни з Чернігівщини: Андрій Федотович Савенко (1912–1988). *Сіверянський літопис*. 2021. № 3. С. 156–165. DOI: 10.5281/zenodo.5089974.

Цитування за стандартом APA

Shumylo, S., Shumylo, V. Vazhka dolia heroia Druhoi svitovoi viiny z Chernihivshchynu: Andrii Fedotovych Savenko (1912–1988) [The tragic fate of a World War II hero from the Chernihiv area: Andrei Fedotovych Savenko (1912–1988)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 156–165. DOI: 10.5281/zenodo.5089974.

